

СПЕЦИФІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено чинники, диференційні ознаки, які вирізняють на загальному тлі особливості професійно-ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови, його професійну компетентність.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійна діяльність, учитель іноземної мови.

В статті обозначены факторы, дифференциальные признаки, которые выделяют на общем фоне особенности профессионально-ценностных ориентаций учителя иностранного языка, его профессиональную компетентность.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, профессиональная деятельность, учитель иностранного языка.

The factors, differentiated features are determined in the article, which distinguish against the background features of vocational value orientations of the foreign languages teacher.

Keywords: values, value orientation, vocational activities, foreign languages teacher.

Мета: висвітлити важливість проблеми формування ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови та його готовності до професійної діяльності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питання формування ціннісних орієнтацій молодого людини у процесі професійної підготовки є одним з найважливіших в умовах розвитку України та прагненні її інтеграції до європейського простору. Концепція національного виховання головною метою розвитку наскрізної системи виховання молодого покоління українців визначає наповнення її "гуманітарним змістом, котрий узгоджується з кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на соціалізацію, безпосередній розвиток людини й відповідає потребам її самореалізації та актуальним завданням відродження національної культури, становлення Ук-

раїнської держави" [6].

У контексті подальшої розбудови суспільства виникає потреба у формуванні активної, творчої особистості студента, від діяльності якого в майбутньому значною мірою залежатиме духовний розвиток нації і добробут Української держави.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблемам національної освіти і виховання, в основі яких є моральні ідеали та ціннісні орієнтації особистості, що безпосередньо мають вплив на рівень професійної підготовки, в останні десятиліття приділяється значна увага вчених, зокрема І. Беха, А. Бойка, Л. Божович, М. Боришевського, О. Вишневського, В. Гриньової, І. Зязюна, О. Киричука, О. Коберника, І. Соколової, О. Сухомлинської. У дослідженнях цих авторів встановлено, що ціннісні орієнтації є найважливішим структурним компонентом особистості, її "ядром", що характеризує не тільки засоби, за допомогою яких досягається мета, але й саму мету людської діяльності, більше того, його життєву позицію, її основний зміст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові освітні реалії зумовлюють підвищені вимоги до рівня фахової компетенції вчителя іноземної мови, його педагогічної майстерності в основі його професійних та особистісних якостей. Ці вимоги торкаються здатності самостійно і критично мислити, бути відкритим до педагогічних інновацій, здатним адаптувати набуті в університеті знання до нових, постійно мінливих запитів суспільства до якості освіти, бути готовим брати на себе педагогічну відповідальність, здатним до дослідницької і творчої діяльності, постійного самовдосконалення та професійного саморозвитку. Одним із шляхів реалізації цих завдань є виховання стійких професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів, оскільки ключова роль у системі освіти належить учителеві. Саме через його професійну діяльність реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження та примноження культурних

надбань [1]. Високі вимоги ставить суспільство до особистості сучасного вчителя, його фахової компетентності.

На важливості професійних цінностей і якостей учителя наголошують учені-педагоги, зокрема: Ш. Амонашвілі, М. Боришевський, Т. Бутківська, О. Коберник Л. Мацько, В. Огнев'юк, М. Пен-тилюк, О. Семенов.

Нині у вищій освіті актуальними є пошуки шляхів формування ціннісного потенціалу особистості майбутнього вчителя. Педагогічними засобами формування професійних цінностей майбутнього вчителя іноземної мови стає оптимізація аксіологічних можливостей його підготовки відповідно до обраного предмету викладання, аксіологізація процесу формування професійних компетенцій, розвиток аксіологічного потенціалу педагогічних практик, педагогічних традицій вищого навчального закладу у створенні умов для ціннісного самовизначення майбутнього вчителя. Розвиток аксіологічного потенціалу особистості педагога, формування системи його ціннісних відношень та установок бачиться одним з основних завдань вищої педагогічної освіти.

Обґрунтовуючи формування ціннісних орієнтацій у школі, Т. Бутківська переконує, що воно має опиратися на триєдину формулу: єдності учіння (інтелектуальний розвиток), виховання почуттів (моральне виховання), виховання вчинку (формування навичок діяльності) [3, 30]. Переконані, що названі складники повинні бути реалізовані й у формуванні ціннісних орієнтацій студента-філолога. Р. Скульський зазначає, що специфікою виховання студентів педагогічних навчальних закладів є те, що їхня головна мета – сформувати майбутнього вчителя, підготувати його до роботи з дітьми й дорослими. Ми погоджуємося з тим, що майбутній учитель повинен глибоко усвідомити свій професійний ідеал як своєрідну модель, на яку орієнтуватиметься в процесі навчання, самоосвіти й самовиховання. Він має бути добрим педагогом, ґрунтовно знати теорію навчання і виховання, управління навчально-пізнавальною діяльністю

учнів. В. Огнев'юк наголошує, що педагоги, хоч би які дисципліни не викладали, мусять дотримуватися цілісного підходу до виховного процесу, урахувавши необхідність багатограних особливостей духовного становлення громадянина України [7].

Науковці акцентують на тому, що система професійно-ціннісних орієнтацій функціонує в системі загальнонародських цінностей. Професійно-ціннісні орієнтації соціально направлені. В. Гриньова зазначає, що основою системи професійних цінностей, своєрідним епіциклом є цінності духовні, транслювання яких відбувається в системі "людина-людина". Вони розкривають характер і зміст цінностей, характерних для суспільства й акумульованих у мистецтві, науці, моралі, філософії: це ідеї й уявлення, норми й правила, котрі регламентують педагогічну діяльність і спілкування у межах суспільства. Вони безпосередньо пов'язані з іншими вартісностями.

Поділяючи наукове трактування Н.Ткачової, виділяємо для вищого навчального педагогічного закладу такі групи цінностей:

- фундаментальні (базові, наближені до загальнонародських): життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, справедливість та ін.;

- національні (цінності національної культури): національна ідея, рідна мова, мова іншого народу, народні свята, традиції та звичаї, фольклор, національні символи тощо;

- громадянські (цінності демократичного суспільства): демократичні права й обов'язки, толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, інформаційна культура та ін.;

- сімейні (цінності родинного життя): любов, повага, вірність, взаємодопомога, взаємопідтримка, взаємопіклування, гармонія взаємостосунків, довіра, взаємовідповідальність, шанування предків тощо;

- особисті (особистісні цінності): повноцінна життєва самореалізація, освіченість, морально-вольові якості, здоров'я, життєві компетенції тощо.

Вважаємо, що професійні ціннісні орієнтації вчителя іноземної мови повинні включати спільні для кожного вчителя, незалежно від предмета викладання, педагогічні й ті цінності, що зумовлені специфікою предмета викладання. Тому формування професійних цінностей учителя іноземної мови буде визначатися як спільними рисами для педагога будь-

якого фаху, так і специфікою власне його професійних компетенцій. Безперечно, що фахівець у галузі викладання іноземних мов зобов'язаний досконало оволодіти іноземною мовою, бути готовим до передачі цих знань своїм учням найбільш ефективним способом, сприяти розвитку їхньої самостійності та творчої активності.

Однією з провідних цілей навчання майбутнього вчителя іноземної мови в педагогічному університеті бачиться формування професійної компетентності. Поняття професійної компетентності стало ключовим концептом сучасної педагогічної науки та обґрунтоване в дослідженнях багатьох учених.

На підставі опрацьованої наукової педагогічної літератури окреслимо специфічні риси, що визначають особливості педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Розглядаючи питання про його професійну компетентність, дослідники вказують, що саме цього вчителя вирізняє сформована іншомовна комунікативна компетенція, що утворює сукупність необхідних знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення успіху у спілкуванні в середовищі іншомовної культури.

На нашу думку, своєрідність професійних ціннісних орієнтацій буде обумовлена й тим, що завданням учителя є навчити дітей мови. В аспекті аналізованої проблеми, важлива думка М. Боришевського, котрий переконливо доводить, що вагоме значення в підсистемі цінностей має глибоке усвідомлення особистістю виняткової ролі в житті людей мови, у якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, помисли народу, його сподівання, віра та воля, переконаність у тому, що мова будь-яких етносів, націй незалежно від чисельності її носіїв виступає однією з найкоштовніших вартісностей людства як цивілізованої спільноти, а зневажливе ставлення до мови навіть найменшого етносу вважається проявом невігластва, соціальної некомпетентності, антигуманності [2, 24].

Суголосні ідеї пізніше висловлює В.Огнев'юк. Науковець акцентує, що трансляція і творення культури здійснюється засобами мови; саме мова забезпечує органічний зв'язок між освітою і культурою, між індивідом і суспільством, між індивідуальною і суспільною свідомістю, між культурою особистості і культурою суспільства, а також стає полем формування нової культури. Далі учений зазначає, що культура може

не лише об'єднувати людей, а й бути причиною конфліктів між ними. Через це перед освітою постає завдання сформувати в підростаючого покоління багатомовну культуру. Мова фокусує в собі концепцію людини, концепцію свідомості, концепцію буття, і освіта може реалізувати свою ціль засобами вивчення рідної та іноземних мов [7, 262]. Отже, дохідних ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови обумовлюється викладанням ним мови, незалежно від її етнічної належності.

Зауважимо ще одну важливу, як на нашу думку, деталь. Як варіант набуття етнокультурних цінностей розглядаємо примусове прилучення до чужорідних цінностей, що супроводжується пригніченням автентичних здобутків. Тому переконані, учитель іноземної мови має утримувати баланс між усвідомленням значущості іноземної мови та абсолютною цінністю мови рідної, щоб не допустити ситуації, коли іноземна мова стає засобом відтіснення на маргінес рідної мови, зумовить формування стереотипу меншовагтнісностей, у нашій ситуації - мови української, що, на жаль, спостерігаємо сьогодні.

Нам імпонує позиція Т. Варенко стосовно того, що процес вивчення іноземної мови може безпосередньо моделювати ціннісну поведінку людини, її вчинки. Іноземні мови включають студентів до соціокультурних відносин, розширюють стереотипні уявлення. За допомогою аксіологічного підходу у вивченні іноземних мов розвивається здатність особи толерантно ставитись до представників інших культур та уважного підходити до власної культури [4, 23].

При формуванні професійно-ціннісних орієнтацій треба зважати й на те, що іноземна мова з предмета гуманітарного циклу перетворюється на інструмент пізнання і розвитку студентів, вона також проникає у предмети негуманітарного циклу. Така інтеграція формує мовну та комунікативну компетенцію молоді, сприяє формуванню грамотної та соціально адекватної особистості. Це зумовлює зміни у ставленні до самої мови, перетворює вчителя та учнів у партнерів, коли вони користуються рідною та чужою мовою як інструментом задоволення своїх особистісних, навчальних та соціальних потреб.

Викладач стає ключовою фігурою у розвитку особистості студента в ході професійної підготовки; він не тільки передає суму знань, але й, насамперед,

мотиваційно-ціннісне ставлення до знань, моделюючи позитивне ставлення студентів до них. Полімотивованість у вивченні іноземної мови дає змогу якісно змінити мотивацію шляхом самостійного вибору завдань та індивідуалізацію, при цьому підвищення мотиваційного рівня поєднується із зміною характеру викладання мови в цілому, що зумовлює ціннісно-мотивовані погляди на світ. Зміна мотивації – це зміна загальних ціннісних орієнтацій студентів, які розглядають як систему особистісно значущих цінностей майбутнього фахівця, що регулює його ставлення до життя, професійної діяльності та людей, дає змогу досягти високого рівня соціальної адаптації і професіоналізму. Через те важливим складником професійної компетентності викладача іноземної мови є спрямованість на підвищення мотиваційного рівня й розвитку ціннісного ставлення до пізнання як джерела аксіологічного потенціалу майбутнього спеціаліста.

Учитель іноземної мови, як і будь-який інший, повинен постійно переосмислювати доцільність та ефективність тих методів навчання, що буде зумовлювати переорієнтацію професійної діяльності на нові педагогічні цінності. За умови стрімкого розвитку відкритих інформаційних мереж передача готових знань втрачає статус головного завдання навчального процесу; знижується вагомість і традиційної організації навчання, що потребує змін у якості підготовки вчителя; необхідна зміна ціннісних орієнтацій для повної реалізації свого творчого потенціалу в умовах модернізації навчання.

Таким чином, усвідомлення майбутньої професії як цінності, усвідомлення професійних цінностей, наявність лінгвопізнавальної мотивації, формування професійної зацікавленості повинні бути, на нашу думку, основними напрямками формування професійних ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, формування професійних цінностей учителя іноземної мови визначатиметься як спільними рисами для педагога будь-якого фаху, так і специфікою саме його професійних компе-

тенцій, викликаних предметом викладання. Вважаємо, що диференційні ознаки, які вирізняють на загальному тлі особливості професійно-ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови, формують такі чинники:

- особливість професійних ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови обумовлюється викладанням ним мови, яка незалежно від етнічної належності та генеалогії є однією з найкоштовніших витворів людства як цивілізованої спільноти, відображенням ментальності носіїв, феноменом ідентифікації та засобом творення культури;

- набір компетенцій учителя іноземної мови включає загальну філологічну компетенцію, що вимагає володіти теоретичними знаннями в галузі лінгвістики, теорії комунікації, літературознавства та культурології, уміти пристосувати їх до навчальної діяльності, забезпечити розуміння учнями мови;

- діяльність учителя іноземної мови пов'язана з міжкультурною комунікацією; виконуючи професійні обов'язки, він не тільки передає знання про внутрішню структуру мови, а й нівелює ізоляцію від загальносвітового культурного простору, яке спричиняє незнання іноземних мов;

- аксіологічний підхід до вивчення іноземних мов розвиває здатність людини толерантно ставитись до представників інших культур та власної культури;

- учитель іноземної мови має утримувати баланс між усвідомленням значущості іноземної мови та абсолютною цінністю мови рідної;

- учителя іноземної мови вирізняє сформована іншомовна комунікативна компетенція, що утворює сукупність необхідних знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення успіху у спілкуванні в середовищі іншомовної культури, досконалого володіння іноземною мовою, уміння навчати її інших;

- унаслідок вивчення іноземної мови відбувається не тільки оволодіння прагматичними знаннями, навичками й уміннями, здійснюється всебічний розвиток особистості, а це, у свою чергу, формує цінності, властиві людям будь-якої національності, культури й релігії;

- іноземна мова проникає у предмети негуманітарного циклу і стає одним із інструментів всебічного розвитку студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. – К., 1997. – С. 8–12.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. – К., 1997. – С. 21–25.
3. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання : [наук.-метод. зб.] / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. – К., 1997. – С. 27–31.
4. Варенко Т. К. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі вивчення іноземної мови / Т. К. Варенко // Четвертий Міжнародний науковий форум. Сучасна англійстика: Традиції. Сьогодення. Перспективи : [тези доповідей / за ред. В. О. Самохіної]. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 20–22.
5. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. доктора пед. наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – К., 2001 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. – 31 с.
6. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня.
7. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / Віктор Олександрович Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
8. Скульський Р. П. Пріоритетні цінності у вихованні майбутніх учителів / Р. П. Скульський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 166–170.
9. Ткачова Н. До питання формування ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів / Наталія Ткачова // Вісник Львів. ун-ту. – Сер. : Пед. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 259–266.

Стаття надійшла 28.10.2016 р.